

Het recht op voedsaam voedsel in België

Het recht op voedsaam voedsel is een fundamenteel mensenrecht verankerd in verschillende door België geratificeerde internationale verdragen. Die bepalen dat de Belgische autoriteiten de plicht hebben om het recht op voedsaam voedsel te eerbiedigen, te waarborgen en uit te voeren, zowel op hun eigen grondgebied als in het buitenland. Desondanks wordt het recht op voedsel grotendeels genegeerd door de Belgische beleidsmakers, die de problematiek beschouwen als iets dat vooral arme landen treft. Die zienswijze gaat voorbij aan de omvang van het verschijnsel van extreme armoede in België en geeft blijk van een beperkende interpretatie van het recht op voedsaam voedsel. Het doel van deze nota is om aandacht te vestigen op de grote uitdagingen met betrekking tot het recht op voedsaam voedsel in België en de verplichtingen van België inzake mensenrechten nader te omschrijven.



1. HET RECHT OP VOEDZAAM VOEDSEL

Het recht op voedsel werd vastgelegd in 1948 in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (art. 25). Daarna werd het erkend als internationale verplichting in het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten (art. 11) dat in 1976 van kracht werd en door 164 staten, waaronder België, werd goedgekeurd. Het recht op voedsel is dus geen keuze voor onze beleidsmakers, maar een internationale verplichting.

Verschillende interpretatieve documenten en aanbevelingen hebben het vervolgens mogelijk gemaakt nader te bepalen wat het recht op voedsel precies inhoudt en op welke wijze de staten hun verplichtingen moeten nakomen¹. Die teksten geven duidelijk aan dat het recht op voedsel niet beperkt is tot een minimum calorie-inname per dag, maar dat de verwezenlijking ervan vereist dat men permanent kan beschikken over een voldoende hoeveelheid voedsel. Dat recht schept verplichtingen voor de staten: niet alleen moeten zij vermijden de toegang van een individu tot voedselbronnen te beletten (bijvoorbeeld door landbouwgronden in te palmen ten koste van kleine boeren die van die grond afhankelijk zijn voor hun voedsel), zij dienen het individu eveneens te beschermen tegen het handelen van bedrijven of particuliere spelers die hun toegang tot voedsel zouden belemmeren (bijvoorbeeld door voedingswaren te verkopen die schadelijk zijn voor de gezondheid). Ten slotte moeten de staten alle nodige maatregelen nemen met het oog op de volledige verwezenlijking van het recht op voedsel voor alle groepen en individuen, waarbij in het bijzonder aandacht moet uitgaan naar de meest kwetsbaren (bijvoorbeeld door de gepaste maatregelen te nemen inzake sociale zekerheid, consumentenvoorlichting, steun aan kleine producenten etc.)².

De Speciale Rapporteur van de Verenigde Naties: "Het recht op voedsel is het recht om regelmatige, permanente en vrije toegang te hebben tot een voldoende hoeveelheid voedsel en kwaliteit-voedsel passend bij de traditie en cultuur van het volk waartoe de gebruiker behoort, teneinde zowel als individu als in groep, een psychisch en fysiek gezond, vrij van angst, waardig en bevredigend leven te waarborgen"³

Ondanks de internationale verplichtingen is het recht op voedsel niet expliciet opgenomen in de Belgische rechtsorde en is er, naar ons weten, geen enkele rechterlijke uitspraak gedaan op grond van het recht op voedsel. Die toestand wordt meer en meer aangeklaagd vanuit het maatschappelijke middenveld dat eist dat het recht op voedsel beter wordt verankerd in de Belgische wetgeving en vraagt om de ontwikkeling van een strategie met

1 Zie met name: Comité voor economische, sociale en culturele rechten "Algemene opmerking nr. 12: het recht op voldoende voedsel", Geneva, [E/C.12/1999/5], 1999; de "Vrijwillige richtsnoeren ter ondersteuning van de geleidelijke verwezenlijking van het recht op passend voedsel in het kader van de nationale voedselzekerheid", aangenomen door de raad van de FAO in 2004
2 Voor meer uitleg over de inhoud van het recht op voedsel en de verplichtingen die eruit voortvloeien zie: FIAN Belgium, "se nourrir est un droit", Brussel, 2012
3 Definitie van de Speciale rapporteur voor het recht op voedsel: (fr): <http://www.ohchr.org/FR/Issues/Food/Pages/FoodIndex.aspx>

ambitie om het hoofd te bieden aan de talrijke uitdagingen en schendingen van het recht op voedsel.⁴

2. BELEMMERINGEN VOOR HET RECHT OP VOEDZAAM VOEDSEL IN BELGIË

• ARMOEDE EN VOEDSELHULP

Vandaag de dag wordt meer dan één op vijf mensen in België bedreigd door armoede of sociale uitsluiting, waaronder 5,2% die zich in een toestand van ernstige materiële deprivatie bevinden - dat zijn 577.000 mensen⁵. Het gaat dan om mensen die niet over voldoende middelen beschikken om te voorzien in hun essentiële basisbehoeften zoals huisvesting, energie, gezondheidszorg, voedsel enzovoort. In 2017 deden 157.151 mensen beroep op een voedselbank in België. Dit is een stijging van 28,7% tegenover 2013. Het gaat om een nooit geziene evolutie in de geschiedenis van de voedselbanken⁶. Bovendien weerspiegelen deze cijfers maar een deel van de totale voedselhulp in België. Ook OCMW's en andere sociale organisaties verstrekken voedselhulp. Deze situatie is onaantvaardbaar in een van de rijkste landen ter wereld.

Organisaties die voedselhulp verstrekken maken zich zorgen om de toekomst. Sinds het EU-programma voor voedselverstrekking (PEAD) in 2013 werd stopgezet naar aanleiding van een besluit van het Hof van Justitie van de Europese Unie⁷ werd voedselhulp opgenomen in een nieuw Fonds voor Europese hulp aan de meest behoeftigen (FEAD). Het budget dat wordt vrijgemaakt in het kader van het FEAD is dan wel vergelijkbaar aan dat van het PEAD, maar de missie reikt veel verder dan voedselhulp en het budget moet over meer landen verdeeld worden. Daarbij komt dat België geen aanvullende middelen heeft vrijgemaakt om aan de stijgende vraag te voldoen. De organisaties die voedselhulp verstrekken klagen die toestand aan en vragen dat er een regeling wordt uitgewerkt om de meest behoeftigen te helpen dat op rechten en niet op liefdadigheid is gebaseerd⁸.

• ONGEZONDE VOEDING EN OBESITAS

In België gaan overconsumptie en een ontoereikend dieet, gebaseerd op steeds meer verwerkte en gebruiksklare voedingsmiddelen (overladen met suiker, zout en verzadigde en transvetzuren) gepaard met een verontrustende toename van overgewicht en bepaalde niet-overdraagbare

4 Coalitie voor het recht op voedsel (2015), « Le droit à une alimentation adéquate en Belgique » (het recht op passend voedsel in België), rapport gepresenteerd aan de Mensenrechtenraad voor de tweede universele periodieke doorlichting van België. <http://www.fian.be/spip.php?article737&lang=nl>
5 Eurostat, 2017 (Eng): http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_53&language=en
6 Belgische Federatie voedselbanken (2018), De voedselbanken laten hun stem horen ter gelegenheid van hun 30 jarig bestaan. http://www.foodbanks.be/images/cont/2018-01-18-pr-de-voedselbanken-30e-verjaardag-nl-f_file.pdf
7 Het PEAD werd opgericht in 1987 en stelde agrarische grondstoffen afkomstig van overtollige voorraden van het GLB. In de jaren 2000 volstonden de voedselvoorraden niet meer en werden ze vervangen door rechtstreekse betalingen aan de organisaties. Naar aanleiding van een klacht ingediend door Duitsland en ondersteund door 5 andere landen maakte het EHJ een einde aan dat systeem omdat het oordeelde dat die verantwoordelijkheid niet meer onder de het GLB ressorteerde, maar eerder viel onder het sociaal beleid van de EU
8 Colloquium "Recht en voedsel: Welke strategie voor voedselhulp voor het Europa van morgen?", Brussel, 18-19 december 2012



ziekten: diabetes type 2, ischemische hartaandoeningen, cerebrovasculaire aandoeningen, bot- en gewrichtsziekten, psychische problemen, sommige kankers etc.⁹

Onderzoeken door het Ministerie van Volksgezondheid bevestigen die problemen. Sinds 1997 is het aandeel van de bevolking dat met overgewicht kampt gestegen van 41% tot 44% in 2004 en tot 48% in 2013, terwijl het percentage personen met obesitas in diezelfde periode steeg van 11% tot 14%¹⁰. Onderzoek toont eveneens het belang van socio-economische factoren en van het opleidingsniveau in de strijd tegen obesitas: onder lager geschoolde bevolkingsgroepen heeft 2 op 3 volwassenen overgewicht en lijdt 1 op 4 aan obesitas¹¹.

De Nationale Voedings- en Gezondheidsplannen (NVGP) die in 2005 werden gelanceerd zijn grotendeels ontoereikend gebleken om die zorgwekkende tendens om te keren. Naast het gebrek aan middelen en de operationele moeilijkheden, wijst de evaluatie van het NVGP vooral op een gebrek aan coherentie en een globale visie: "hoewel internationale aanbevelingen aandringen op een globale aanpak, heeft het NVGP te maken met een gefragmenteerd institutioneel speelveld (...) [het] lijkt geen onderdeel van een maatschappelijk totaalplan"¹². Het falen van het NVGP toont vooral het onvermogen van programma's die louter op sensibilisering zijn gericht wanneer die niet vergezeld gaan van bindende maatregelen om de activiteiten van de voedingsmiddelenindustrie te omkaderen en impulsmaatregelen om de verkoop van gezonde producten te bevorderen.

• VERLIES EN VERSPILLING VAN VOEDSEL

Het consumentenmodel dat gepromoot wordt door de voedingsmiddelenindustrie zet niet enkel aan tot ongezonde voedingsgewoonten het gaat ook gepaard met aanzienlijke verspilling. In de Europese Unie wordt bijna 50% van het

voedsel verspild, voornamelijk door huishoudens en de groothandel¹³. Tegenover die situatie, die ontoelaatbaar is in een wereld waar 815 miljoen mensen chronisch honger lijden¹⁴, ontstaan er enkele interessante initiatieven op lokaal niveau¹⁵. Die initiatieven blijven echter marginaal en worden niet structureel ondersteund door de overheden noch omkaderd in een echte algemene strategie om voedselverlies en -verspilling te bestrijden. De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling vraagt dat federale en regionale overheden overleg voeren om een ambitieus beleid inzake voedselverlies en -verspilling te ontwikkelen¹⁶.

• VERDWIJNEN VAN KLEINE LANDBOUWERS EN LANDBOUWBELEID

Sinds 1980 heeft België 68% van zijn boerderijen verloren, voornamelijk kleine boerderijen van minder dan 5 ha, terwijl de gemiddelde oppervlakte van een landbouwbedrijf bijna verdrievoudigd is in diezelfde periode¹⁷. Die cijfers weerspiegelen een zorgwekkende tendens waarbij kleinschalige landbouw verdwijnt en grondbezit zich concentreert in de handen van steeds groter wordende agro-industriële ondernemingen. Andere verontrustend verschijnselen zijn de vergrijzing van de landbouwbevolking en de moeilijke toegang tot het beroep voor wie niet uit het landbouwmilieu afkomstig is (jongeren in het bijzonder)¹⁸.

Die situatie is tekenend voor de malaise die weegt op het beroep van landbouwer: een trendmatige daling van de prijzen en volatiteit van de prijzen van agrarische grondstoffen; steeds groter wordende schuldenlast om landbouwondernemingen te onderhouden; onredelijke sanitaire eisen die het FAVV stelt aan kleine landbouwers; het gebrek aan erkenning voor de sociale en ecologische

9 Zie in dit verband de talrijke adviezen van de Hoge Raad voor de volksgezondheid: http://www.health.belgium.be/eportal/Aboutus/relatedinstitutions_SuperiorHealthCouncil/domains/nutritionandhealth/index.htm

10 Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2013), "Gezondheidsenquête 2013", Brussel. Beschikbaar: https://his.wiv-isp.be/nl/gedeeldedocumenten/ns_nl_2013.pdf (geraadpleegd op 1 september 2017).

11 Ibid

12 Absil G., Vandoorne C. et al. Evaluation du premier Plan National Nutrition Santé belge, Université de Liège, Ecole de Santé Publique, Juni 2011

13 European Commission (2010), « Preparatory study on food waste across EU 27 »

14 FAO (2017), "The state of food security and hunger in the world"

15 Zie bijvoorbeeld de gemeente Herstal, waar supermarkten verplicht zijn om onverkochte voedingsmiddelen weg te geven: <http://www.consoglobe.com/gaspillage-alimentaire-belgique-cg>

16 De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (2015), "Advies over voedselverlies en verspilling". <http://www.frdo-cfdd.be/sites/default/files/content/download/files/2015a02n.pdf>

17 FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie, algemene directie statistiek, "Kerncijfers landbouw 2016", Brussel, p.9 http://economie.fgov.be/nl/binaries/NL_Kerncijfers%20landbouw_2016_Web_tcm325-279479.pdf geraadpleegd op 01/09/2017)

18 A. Bouchedor (2014), « Pour un meilleur accès à la terre en Belgique et en Europe : Difficultés et opportunités pour une gouvernance foncière responsable », FIAN Belgium, Bruxelles.

functies van het beroep van landbouwer; administratieve lasten voor het beheer van subsidies; etc. De isolatie en marginalisering van landbouwers gaan gepaard met verontrustende burn-outklachten en zelfmoordcijfers¹⁹. Die toestand is niet enkel een schending van de grondrechten van landbouwers maar vormt ook een steeds groter wordende bedreiging voor het recht op voedsel van alle Belgische burgers.

“ De laatste jaren zien we naast de toegenomen onstabiele en onzekerheid in de landbouwsector ook veel ellende en een verslechtering van de arbeidsomstandigheden. Het gevolg daarvan zijn depressies en moeilijkheden die zich soms zelfs vertalen in zwarte gedachten en zelfmoordgedachten” (Laurence Leruse van de vzw Agri-call die steun biedt aan landbouwers in moeilijkheden).

Gegeven de dramatische situatie van de landbouwsector is het zorgwekkend dat de overheden geen ambitieuze maatregelen treffen om deze sector, die van cruciaal belang is in onze maatschappij, te herstellen en op te komen voor een lokale, ecologische en sociaal rechtvaardige landbouw op mensenmaat. Ondanks enkele ontwikkelingen in het voordeel van kleine landbouwers neemt België genoeg met een strikte toepassing van de bepalingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU, dat een concurrerend model passend in een steeds meer globaliseerde internationale handel bevordert²⁰.

19 Zie de volgende persartikelen: http://www.rtb.be/info/societe/detail_suicides-agriculteurs-un-phenomene-mondial-indicateur-fort-d-une-detresse-qui-s-accroit?id=8025294 (geraadpleeg op 24/10/2013); <http://www.rtl.be/info/belgique/societe/973992/suicide-chez-les-agriculteurs-le-fermier-est-fier-un-jour-il-craque> (geraadpleeg op 24/10/2013); <http://www.vilt.be/zelfmoord-is-onderschat-probleem-in-landbouwmiddens> (geraadpleeg op 12/02/2018).

20 G. Choplin, « La mise en œuvre de la PAC 2015-2020 en Wallonie : Quel impact sur le droit à l'alimentation ? » (De uitvoering van het GLB 2015 - 2020 in Wallonië: Wat zijn de gevolgen voor het recht op voedsel?), analyse nota FIAN Belgium. http://www.fian.be/IMG/pdf/Note_PAC_juin_2015_web-2.pdf Natuurpunt, 2017, "Hoog tijd voor EU-landbouwbeleid dat boer én natuur vooruit helpt": <https://www.natuurpunt.be/nieuws/hoog-tijd-voor-eu-landbouwbeleid-dat-boer-%C3%A9n-natuur-vooruit-helpt-20170202>



CONTACT :

FIAN Belgium

Rue Van Elewycck, 35
1050, Bruxelles
+32 (0)2 640 84 17
fian@fian.be - www.fian.be

Met de steun van

DE BELGISCHE
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING **.be**

3. NAAR EEN TOEPASSING VAN HET RECHT OP VOEDSEL

Uit dit overzicht blijkt duidelijk dat het recht op voedsel niet enkel zaak is van de arme landen, maar dat er ook in België nog talrijke hindernissen bestaan die de toepassing ervan in de weg staan. Naast de specifieke aanbevelingen voor elk afzonderlijk probleem²¹ eist FIAN Belgium dat het recht op voedsel (eindelijk!) wordt opgenomen in de Belgische rechtsorde, en dat er een ambitieuze en multi-sectoriële strategie voor de gehele voedselketen wordt uitgewerkt. Die strategie moet verankerd zijn in de mensenrechten, en moet worden uitgewerkt met een brede deelname van enerzijds de bevolkingsgroepen die de directe gevolgen van het voedsel- en landbouwbeleid dragen (vertegenwoordigers van kwetsbare bevolkingsgroepen, landbouwwakbonden, consumentenorganisaties, ziekenfondsen etc.) en anderzijds de maatschappelijke organisaties, zodat de burgers opnieuw de controle over het voedselsysteem kunnen verwerven.

21 Voor meer precieze aanbevelingen, zie: Coalitie voor het recht op voedsel (2015), « Le droit à une alimentation adéquate en Belgique » (het recht op voedsel in België), rapport voorgesteld aan de Mensenrechtenraad ter gelegenheid van de tweede universele periodieke doorlichting van België. <http://www.fian.be/spip.php?article737&lang=nl>

